
СТРИГА Е.В.

Державний вищий навчальний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського», м. Одеса

КОУЧИНГ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МЕНТАЛІТЕТУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Стаття присвячена особливості використання коучингу під час формування професійного менталітету майбутніх учителів гуманітарних дисциплін.

Ключові слова: коучинг, професійний менталітет, майбутні вчителі гуманітарних дисциплін.

Статья посвящена особенностям использования коучинга для формирования профессионального менталитета будущих учителей гуманитарных дисциплин.

Ключевые слова: коучинг, профессиональный менталитет, будущие учителя гуманитарных дисциплин.

The article is focused on the use of coaching technology while professional mentality formation of the future teachers of the humanities.

Key words: coaching, professional mentality, future teachers of the humanities.

Питання удосконалення сучасної системи вищої освіти і підвищення якості професійної підготовки фахівців є важливою соціокультурною **проблемою**. У руслі таких перетворень у майбутнього вчителя виникає потреба в набутті освіченості, підвищенні рівня загальної та професійної культури.

Головним завданням вищої освіти постає створення умов для більш повного прояву індивідуальності майбутнього педагога та формування в нього професійно значущих якостей. Однією з них є професійний менталітет учителя, який потребує інтегрування знань із філософії, соціології, історії, психології та педагогіки, передбачає

© Стрига Е.В., 2013

ціннісно-сміслові розуміння довілля, розширення кругозору, становлення процесів саморефлексії, саморозвитку, самовдосконалення, діалогічної взаємодії з довколишніми.

Аналіз останніх публікацій свідчить, що питання трудового менталітету висвітлюють дослідження Д.Богині, М.Семикіної, Е.Суїменко; службового менталітету – Є.Рапацевича; професійного менталітету державних службовців – Т.Філіпової та ін.

Окремі психологічні чинники професійного менталітету вчителя досліджувались Н.В'язовою, Є.Клімовим, Б.Мастеровим, Л.Мітіною, С.Панічевим, Є.Роговим, В.Соніним, І.Смолярчук, Н.Толстошеїною, Г.Цукерман та ін.

Проблеми визначення сутності ментально зорієнтованого освітнього простору знайшли своє відображення в роботах Б.Гершунського та А.Фурмана.

Наукові пошуки щодо складових компонентів професійного менталітету майбутніх учителів містять роботи О.Зайцева, А.Маркової, О.Оганезової-Григоренко, О.Ребрової, З.Руженської та ін. Деякі питання професійно-педагогічної підготовки висвітлені в дослідженнях І.Беха, А.Богуш, С.Єрмакової, І.Зязюна, Е.Карпової, Н.Кічук, З.Курлянд, А.Линенко, О.Майкової, Н.Ничкало, Г.Нагорної, Р.Хмелюк, О.Цокур та ін.

Мета статті полягає у визначенні значущості використання коучингу під час формування професійного менталітету майбутніх учителів гуманітарних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні ми розглядаємо професійний менталітет майбутніх учителів гуманітарних дисциплін як інтегративну якість особистості, яка визначається специфікою гуманітарного способу пізнання, цінностями, поглядами, нормами, стереотипами і формами поведінки, зумовленими професійною культурою на рівні постійної рефлексії [5]. Коучинг технологія застосовувалась нами для розвитку професійної

самосвідомості студентів, почуття відповідальності в обраній галузі діяльності, пред'явлення їм сильних і слабких боків власної діяльності та визначенню кроків покращення результатів праці. Формування професійного менталітету майбутніх учителів-гуманітаріїв передбачало набуття ними ключових умінь і навичок ставити питання для вирішення професійних завдань, а коучинг технологія дозволила відчувати зворотній зв'язок або рефлексію ситуацій. *ABC*-техніка, як один із прийомів коучингу, отримала пріоритет у роботі, оскільки спирається на п'ять ідей Г.Грема, які дають підставу говорити про формування в майбутніх учителів гуманітарного способу пізнання та вирішення професійних ситуацій за його допомогою:

- ментальні моделі або зразки – це глибоко вбудовані в розум людей уявлення, завдяки яким довілля набуває сенсу;
- особистісна компетентність як процес постійного уточнення власного бачення ситуації;
- навчання починається з діалогу між членами взаємодії;
- побудова загального бачення пов'язана з прийняттям загальної картини ситуації;
- системне мислення дозволяє побачити глибокі взаємозв'язки, воно циклічне та має постійний зворотній зв'язок [1].

Вибір цього прийому був не випадковий, оскільки його використання призвело до формування у студентів певних зразків поведінки або власно самого професійного менталітету в професійному середовищі, набуття знань та навичок вирішення ситуацій у діалоговій площині та передбачення наслідків роботи.

Так, прийом *ABC*-техніка складався з трьох кроків. Крок А – розуміння ситуації. На цьому етапі роботи з ситуацією студенти повинні були усвідомити її, відчувати істину, дати свою назву, щоб відобразити сутність, знайти протиріччя, якщо вони були, визначити об'єм наданої інформації. У кроці В потребувалось усвідомити, що могло

би бути кращим або за допомогою якої ідеї можна досягнути бажаного в цій ситуації, чи та попередня істина допомогла б отримати бажаний результат. Також у цьому кроці потрібно було надати назву цій ситуації після такого перегляду. І, як правило, від проблемності ситуації студенти повинні були прийти до нейтрального погляду, необхідного для розуміння, як зробити краще у кроці С. Тут потребувалось запропонувати конкретні вирішення ситуації.

Отже, ABC-техніка складалась із таких етапів: А – розуміння ситуації, В – усвідомлення кращого варіанту її вирішення і С – конкретне вирішення.

Кейс «Соціальний інтелект» для студентів експериментальних груп мав за мету реалізацію таких завдань: набути загальних знань про людей, певних спеціальних правил взаємовідношень для розуміння довколишніх; вміти визначати настрій та мотиви поведінки інших людей, адекватно сприймати поведінку, яку спостерігається в межах соціального контексту; навчитися формулювати плани власних дій, слідкувати за тенденціями власного розвитку, рефлексувати та оцінювати його невикористані альтернативні можливості; навчитися емоційному контролю, долаючи комунікативні бар'єри та моральний егоцентризм; навчитися слухати співрозмовника, розуміти його мотиви вчинків; набути здібності працювати разом, тобто колективної взаємодії, бути відкритим у стосунках із довколишніми.

Добір ситуацій до цього кейсу проводився з урахуванням надання їм завершеності та доповнення. Було використано деякі ситуації та задачі з педагогічного практикуму [3], але адаптували їх згідно із завданням дослідження. Так, сутність задачі на вибір лінії поведінки або засобу виховного впливу полягала в тому, що одну людину в чудовий день зупинив маленький хлопчик, якій був гарно вдягнений, охайний та чистий і попросив грошей на морозиво. Автори запропонували

два власні шляхи вирішення такі як: засудити хлопчика або нічого не давати і піти далі. Також надали запитання для обговорення про правильність першого чи другого варіанта, про реакцію сторонніх, про сенс ситуації та причини виникнення такого роду події. Цей варіант вирішення можна вважати стандартним. Відтак, студентам було запропоновано використати прийом ABC – техніки [2].

Отже, крок А починався із *розуміння або прийняття* ситуації. Для цього студентам-гуманітаріям необхідно надати відповіді на такі запитання:

- Що Ви подумали в цій ситуації?
- Що Ви відчули в цій ситуації?
- Чого Вам не вистачало і що не було представлено?
- Що встало у протиріччя Вашим цінностям та переконанням?
- Якої інформації не вистачало?

Загалом відповіді студентів можна описати чином: ця ситуація дуже типова для сучасного суспільства, старше покоління або постійно повчас, або не намагається зрозуміти молодше, а ті, у свою чергу, користуються цими промахами; в ситуації не вистачало характерних дій її учасників, але це значним чином не вплинуло на її вирішення.

Наступний крок В *усвідомлення* кращого варіанту вирішення можна було подолати якщо відповісти на запитання:

- Що могло б допомогти Вам для вирішення цієї ситуації?
- Яка якість, здібність, почуття необхідні Вам в цьому випадку?
- Як би Ви описали ситуацію зараз?

Так, усвідомлення ситуації студентами вбачало визначення інструментарію для виходу із ситуації: розуміння позицій дієвих осіб (доросла людина зрозуміла дитячі забавки, маленький хлопчик просто розважався, можливо дражнив, провокував дорослого), уваженість та об'єктивність, повага до людини, яка багато чого не знає в житті схиляють до використання метода виховного впливу.

У кроці С, як зазначили учасники кейсу, краще було б поговорити з хлопчиком, за допомогою низки питань збагнути мотиви його поведінки. Студенти розмірковували таким чином: якщо хлопчик гарно та охайно вдягнений, здоровий на вигляд, то можна говорити про його соціальну захищеність певною мірою, однак постає питання причини внутрішнього або психологічного негаразду. Це можна пояснити недостатністю виховання хлопчика або нестачею уваги до його особистості. Відтак, йому можна пояснити, що не добре починати розмову зі сторонньої людиною про такі речі, що батьки або рідні йому можуть допомогти в цьому, що буде краще, якщо він більше так не буде робити. Спокійний тон, гарні манери дорослого, сила його переконання зможуть піти на користь дитини, якій через певні недоліки у вихованні спромігся на таке недоречне прохання. Студенти зауважили на тому, що не слід відразу надавати кожній ситуації однозначного статусу, оскільки кожна дія, яка трапилась, завжди має власну причину походження, а людині, як елементу соціуму, важливіше зберегти баланс у ситуації, ніж посіяти дисгармонію.

Автори збірника з педагогічного практикуму для допомоги студентам у вирішенні цієї ситуації надали дватри запитання [4]. На нашу думку, це було дуже корисним, але такі запитання налаштовують майбутніх фахівців в основному на сутність взаємовідносин у моральному контексті, тоді як застосування прийому АВС-техніки дозволило проявити студентам не тільки моральні якості, але й навчитися бачити ситуацію об'єктивно та продемонструвати покрокове досягання виходу із неї. Використання прийому АВС-техніки надало можливість не тільки критично проаналізувати її, але й передбачити результати виходу із ситуації, оскільки прогностичне бачення розвитку подій лежить в основі формування професійного менталіте-

ту майбутніх учителів-гуманітаріїв.

До кейсу «Соціальний інтелект» було дібрано ще декілька ситуацій із педагогічного практикуму, які б налаштовували студентів на вибір способу і стилю поведінки та певну життєву стратегію. Також до цього кейсу відібрано 16 малюнків із зображенням поодиноких людей та з групами людей, між яким відбувалась бесіда. Метою цього було з'ясувати, наскільки освічені наші слухачі у значенні невербальних сигналів, знання яких, як відомо, є необхідними складовими соціального інтелекту як одного з проявів професійного менталітету майбутніх учителів-гуманітаріїв.

Так, на малюнку, де був зображений учень із посмішкою та відкритими долонями, «прочитати» або знайти три сигнали. Дуже легко справились учасники кейсу з цим завданням. Вони зазначили таке: «Хлопець демонструє приклад ланцюга відкритості. Долоні повністю розкриті, пальці розставлені, що говорить про додаткову переконаність і відсутність агресії. Людина повністю розкрилась, їй немає, чого приховувати, довоколишнім не слід очікувати загрозливих намірів».

Малюнок із учнем, який мав розкритий рот, погрозливу позу з руками на поясі, відображав зовсім протилежне попередньому. Андрій С. швидко пояснив групі його зміст: «Дитина кладе руки на пояс, щоб здаватися більше та агресивним. Рот широко розкритий, підборіддя вперед, тобто хлопчик намагається посваритися з кимось та відчуває власну перевагу».

Наступні малюнки були опрацьовані за тим самим планом і, як зазначили студенти наприкінці кейсу, ситуації, які описані словесно та фігури на малюнках, звернули їх увагу на необхідність в оволодінні майбутніми вчителями-гуманітаріями соціальним інтелектом, здатністю розуміти та діяти ефективно в системі міжособистісних відносинах, умінні орієнтуватися в наданих ситуаціях, правильно оцінювати особистісні особливості та

емоційний стан інших для того, що обирати адекватні засоби спілкування та реалізовувати їх у процесі взаємодії.

Ситуації за кейсом «Упевнена поведінка» були дібрані для студентів у такий спосіб, щоб максимально відобразити сутність такої поведінки, оскільки формування професійного менталітету майбутніх учителів гуманітарного профілю характеризується соціальною зорієнтованістю або спрямованістю на побудову конструктивних та гармонійних стосунків із довколишніми, основаними на довірі, взаєморозумінні, співпраці. Така стратегія поведінки повинна була зберігати у студентів, коли вони зустрічали труднощі у вирішенні професійних завдань. Для їх подолання майбутні педагоги зверталися до соціальних ресурсів або підтримки довколишніх. Невелика кількість студентів обрала рух «від людей» або агресивну позицію з протиставленням себе іншим – рух «проти людей». Звичайно, цей вибір йшов їм на шкоду, тому що замкнутість та ворожість приводили до погіршення якості розв'язання навчальних ситуацій [3].

Упевнена поведінка також передбачала цілеспрямованість у вирішенні ситуацій, оскільки цілі та завдання – це образи очікуваних результатів. Ті студенти, які достатньо чітко уявляли свої цілі, будували дії таким чином, щоб вони дозволили наблизитись до відзначених орієнтирів. Слід зазначити, що ні всі цілі, які студенти ставили перед собою, стали підґрунтям впевненої поведінки. Вони повинні були бути реалістичними та конкретними, тобто досяжними для студентів з урахуванням наявності їх можливостей та обмежень. Студентам потрібно було визначити для себе цілі у позитивному ракурсі: спланувати те, що хотілось би досягнути, а не те, чого треба уникнути.

Ситуації кейсу «Упевнена поведінка» були орієнтовані на подолання перешкод, які виникали, а не переживання з цього приводу. Навіть якщо

студенти ставили досяжні цілі перед собою та виконували ті дії, які допомагали їм наблизитись до бажаного результату, виникали ті чи ті труднощі. Але не всі студенти сприймали ці труднощі як деяку даність і реагували по-різному. Так, для невпевнених майбутніх учителів-гуманітаріїв вони перетворювались на недосяжні бар'єри, викликали велику кількість негативних емоцій та переживань, а конструктивна активність, спрямована на їх подолання, не знаходила місця у діях. Упевнені ж студенти відразу демонстрували здатності до раціонального аналізу ситуації. Вони витрачали власні ресурси і час саме на подолання проблеми, передивлялися цілі та шукали інші підходящі способи виходу із запропонованої ситуації.

Гнучкість поведінки, яка передбачала адекватну реакцію на обставини, що швидко змінюються, також повинна була мати місце при вирішенні наданих ситуацій. Майбутні вчителі швидко орієнтувались у ситуації новизни та невизначеності, дуже оперативно передивлялися свої моделі поведінки, які не привели до позитивних результатів. Дуже яскраво гнучкість поведінки проявлялась у спілкуванні. Студенти з упевненою поведінкою змінювали стиль спілкування в залежності від того, з ким відбувався контакт та за якими умовами. Невпевнені ж студенти намагались постійно сховатися за певну соціальну роль і поводитись без урахування ситуації (наприклад, як учитель, який постійно повчає та краще всіх знає, як все робити, практично «зростається» з цією роллю і не може спілкуватися по-іншому).

Однак, коли обставини потребували раптових дій, то від студентів вимагалось поєднати спонтанність із можливістю регуляції. Це стосувалось не тільки поведінки, але й емоційного плану. Тобто, за необхідністю приховання емоцій та почуттів, які б заважали адекватному сприйняттю цієї ситуації, майбутні педагоги намагались взяти їх під контроль.

Також впевнена поведінка характеризувалась наполегливістю, але без агресії. Слід зауважити, що впевнена поведінка студентів потребувала від них концентрацію на відстоюванні власної позиції, а приниження та образи відходили в інший бік. Вони намагались зберегти гармонійні відносини, поступитися інтересами, не йти на принцип, вирішити конфлікт гнучко.

Студентам було запропоновано налаштуватися на досягнення успіху, а не на уникання невдач. Вони були сконцентровані на отриманні чогось позитивного у певній ситуації, оскільки

це збільшує шанси ефективного досягнення успіху. Ті студенти, які зрозуміли привілеї впевненої поведінки, трималися спокійно, із достоїнством, їх погляд був відкритий, осанка – рівна, голос – упевнений.

Висновки. Використання коучингу під час формування професійного менталітету майбутніх учителів гуманітарних дисциплін дозволила студентам активізувати рефлексивну позицію, визначити сильні та слабкі боки власної діяльності та оцінити невикористані альтернативні можливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коучинг в обучении: практические методы и техники / [авт. текста Э. Праслоу, М. Рэй]. – СПб. : Питер, 2003. – 204 с.
2. Лейблинг М. Коучинг – это просто / М. Лейблинг, Р. Прайор. – СПб. : Питер, 2008. – 144 с. : ил. – (Серия «Практическая психология»).
3. Пиз А. Язык телодвижений / Аллан Пиз. – СПб. : «Издательский дом Гутенберг», 2000. – 186 с.
4. Реан А. А. Психология и педагогика / А. А. Реан, Н. В. Бордовская, С. И. Розум. – СПб. : Питер, 2000. – 432 с.
5. Стрига Е.В. Формування професійного менталітету майбутніх учителів гуманітарних дисциплін: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Стрига Елеонора Вячеславівна . – Одеса, 2010. – 288с.